

A megélhetés dilemmái

Hangsúlyváltások Krúdy publicisztikájában

Született 1947-ben Budapest. Író, filmtörténész. Színésportrét írt Latinovitsról, Karádyról. Elbeszéléskötete, regénye is napvilágot látott. Krúdy és Ottlik életművének kutatásával foglalkozik. Legutóbbi írását 1999. 11. számunkban közöltük.

A tízes évek közepén fordulóponthoz érkezett Krúdy élete és irodalmi pályafutása. Magánéletének válsága tetőpontjára jut, s egy új szerelemben robban ki. A világháborúról alkotott lelkesen felületes véleménye gyökeresen megváltozik. Forradalmasodik érzelmi élete, és radikalizálódik publicisztikájának hangvétele.

Az első világháború kitörésekor csatlakozik a magyar hírlapíró-társadalom egyöntetű lelkesedéséhez. „A háború szent dolog, Istentől kaptuk, mint a születést vagy a halált.” (Magyarország, 1914. aug. 2.) Ekkortájt írott cikkei tele vannak a harcot illető optimista várakozásokkal, szemernyi kételyt sem árulnak el, az öldöklés jogosságát magától értetődőnek tekintik. „Kisütött a háború napja és a nemzet megtalálta önmagát” (Magyarország, 1914. aug. 23.) — mintha a hadisajtó megrendelésére íródtak volna az efféle mondatok. *Pogrom a gyávák ellen* — hirdeti ugyanabban a lapban militáns elkötelezettségét már cikke címével is, pár héttel később (lásd uo. okt. 4.). Furcsa hang ez tőle még akkor is, ha tudjuk, hogy osztozott a korabeli író-társadalom és hírlapírói kar túlnyomó többségének háború iránti hazafias lelkesültségében. Talán az egyetlen Ady Endre kivételével — aki a házassága engedélyeztetése körüli hercehurcák közepette is módot talált, hogy azonnal felemelje szavát a „különös nyárérszaka” következményei ellen — így volt ezzel akkortájt majdnem minden tollforgató.

Ezen az első háborús ősön született a legrosszabb Krúdy-regény. Az Új Idők október elejétől közölte folytatásokban *A 42-ös mozsarakat*. 1915 elején önálló kötetként is megjelent a Singer és Wolfnernél. A könyv reklámszövege „a nagy események ragyogó tollal megírt hőskölteményét” ígéri. Szerencsére — elsősorban Krúdy szerencséjére — azóta sem nyomtatták ki újra: az életmű-sorozat szerkesztői jótékonyan megfedkeztek róla. Akad olyan vélekedés, miszerint nem Krúdy írta volna, hanem felesége, Satanela, ám erre nincsen semmilyen bizonyíték. Az álnéven publikáló Bogdán Bella addigra felhagyott már az irodalommal. A regény, melynek „szerelmi idilljei, hangulatos leírásai között végigrobog a háború fantasztikus, gépfegyveres, acéltestű réme” (amint az idézett fülszöveg dicséri), teljesen Krúdy lelkén szárad, aki ezután három és fél esztendőn át nem publikál semmiféle hosszabb prózai munkát. 1913 szeptemberében fejeződik be az andalító hangulatú *Palotai álmok* a Magyar Figyelőben, s 1917 januárjában indítja a Magyarország a keserű csalódottságról tanúsodó második postakocsi-regény, az *Őszi utazások a vörös postako-*

csin úgyszintén folytatásos közlését. Fegyverek közt hallgat a regény műzsája? Tény, hogy csak az évtizeddel későbbi, betegeskedéssel töltött 1925-ös évben lesz ekkora regényhiány a munkásságában.

A háború, melyet harcias nacionalista jelszavakkal indítottak, s a belső társadalmi feszültségek megoldását is várták tőle, nem ért véget addigra, „mire a falevelek lehullottak”. Beköszöntött a lassú kijózanodás időszaka. Mások életével könnyen hősködhet bárki, de a közeli, személyes tapasztalás erősebb mindenféle híradásnál. Egy halál több, mint másik tízezer. Zuboly, azaz Bányai Elemér, az Ady és Krúdy baráti köréhez tartozó hírlapíró 1915 áprilisi halála elgondolkodtatta a korábbi lelkesedőket. Ugyanígy Zemplén Győző, ígéretes fiatal természettudós értelmetlen pusztulása a tűzvonalban.

Krúdy háborús mámora is szertefoszlik. Olyasmi is megtörténik vele, amire addig nem volt példa. A cenzúra mintegy hetven sort töröl egyik publicisztikájából. Már cikkének címe is irritáló lehetett a hivatalos olvasónak — *Gondolatok egy korgó gyomrú városban* — hát még a fehér foltokkal megjelent írás mottója: „— Madeira-mártással adja be a patkánysültet — mondta a házigazda. És az emberek fölkiáltottak: — Patkánysült? Ezt meg kell kóstolni!” A háborús ellátási nehézségekkel küszködő főváros hangulatát kifejező igencsak aktuális jankajártás a „Kenyeret!” felszólítással végződik (Magyarország, 1915. jún. 6.). Írásainak hangvétele fokozatosan átalakul, s 1915-ös halottak napi tárcája (lásd Magyarország, 1915. okt. 31.) már teljes páfördulésről árulkodik.

A mély kiábrándulást hozó esztendő tartogat még meglepetést a negyvenedik éve felé haladó író számára. Lehet hogy a fegyverek között hallgat a regény műzsája, de Amor nyilai ekkor is eléri a céljukat. Krúdy szerelmes lesz. A háromgyerekes családapa már régóta csak látogatóba jár haza feleségéhez. Inkább szállodákban lakik, a körüti Meteorban, Royalban, vagy az Ó utcai „barátságos házban” húzza meg magát, Marinovich Jolán kvártélyában, semmint hogy úgynevezett családi otthonában időzzön. Házassága jogilag még fennáll, valójában azonban különélő férj, aki néhanapján hozzájárul iskoláskorú gyermekei nevelési költségeihez. Új szerelme villámcsapásként éri. 1915 nyarán, a hadi hírek izgalmai közepette szorongó fővárost elhagyva, a Royal Nagyszállót bérlő Váradyék siófoki panziójában tölt néhány hetet. Pontosítanunk kell azonban a tényeket: Krúdy már ekkor is szerelmes. Nem csupán futó viszony fűzi Rezsánhoz, valódi nevén Várady Gyulánéhoz. Főként miatta ruccan le a felkapott balatoni fürdőhelyre. Az asszony, akit később Leona, Rozáli, Zsanett, özvegy Sztárayné figuráiban örökít meg Krúdy, nagy asszonyszerelemmel imádja a bohém hajlamú, szállodájukban lakó lovagját, Szindbád élő megtestesítőjét. Az addigi házasságaiban nem túl boldog nőnek mindegyik férjétől van egy-egy leánygyermeke,

akik külföldi intézetben nevelkednek, csak nyaranta jönnek haza vakációra. „Siófokon ismerte meg 1915 nyarán anyámat, Rezsán lányát, Zsuzsit, akit addig nem engedtek felnőtt társaságba. Szindbád hivatalos volt arra az estebédre, ahol az ő tizenhatodik születése napját ünnepelték”, írja Krúdy Zsuzsa visszaemlékezésében (*Apám, Szindbád*. Magvető, 1975, 20.) Az első találkozás után rövidesen viharos szerelem bontakozik ki a kiskorú leány és huszonegy évvel idősebb lovagja között. Mintha ezúttal az élet utánozná az irodalmat; mintha a *Palotai álmok* szökevény szerelmespárjának története ismétlődne meg — egyelőre — más befejezéssel. A leány megszökik az íróval, de éber anyja — az elhagyott, mélyen csalódott szerelmes asszony — megakadályozza, hogy a szökevények vonatra szálljanak. Zsuzsit külföldi intézetbe menekítik, Krúdy a Margitszigetre költözik a Royalból. Ám hiába a tiltás és a féltő szülői szó. Amilyen gyorsan omlik össze rövidesen a Monarchia hadigépezete, oly sebesen jut a végkifejletig ket-tejük szerelme. 1918 őszén, pár nappal a háború elvesztésének parlamenti bejelentése előtt, Várady Zsuzsanna Krúdy születésnapján, október 21-én kiszökik hozzá a Szigetre. Kilenc hónap múltán megszületik az író negyedik gyermeke, akit anyja után Zsuzsanna névre keresztelnek meg. A házasságkötéshez Krúdy-nak még el kell válnia előző hitvesétől. Ez lesz a legnehezebb. Bella asszony érkezettnek látja az időt a bosszúra. Nehézségeket támaszt. Józan polgári szemmel nézve van igazság a követeléseiben. Hiszen legidősebb közös gyermekük, legifjabb Krúdy Gyula is kiskorú még. Csak hathatós baráti segítséggel és újabb kölcsönökkel sikerül elintézni a válást.

Egy világ omlott össze, birodalmak estek széjjel, dinasztiaiak hullottak a semmibe, forradalmak söpörtek végig Európán, mi-alatt Várady Zsuzsanna, a gyermekasszony szíve alatt hordta magzatát. Mintha Petőfi és Szendrey Júlia életrajza ismétlődne hat évtized múltával. Azt hihetnénk, boldog időszak köszönt az újdonsült házaspárra. Boldog is, amennyiben boldogságon kiváló új művek születését értjük. Krúdyt újabb remekművek írására sarkallta az új szerelem. 1917 őszén napvilágot lát a *Bukfenc*, majd a következő év augusztusától kezdve ugyancsak folytatásokban *Az útitárs*. Közben egy hasonlóképp nagyszerű, ám az említettek-nél nagyobb ívű munka, a *Napraforgó* is. A két rövidebb szöveg a boldog, beteljesült szerelem jegyében fogant. A *Bukfenc* Gyöngyvirá-gja, *Az útitárs* Eszténája mögött sejteni lehet a mintát, s még az *Asszonyosságok díja* Natáliájának is tagadhatatlanul Várady Zsuzsan-na volt az élő példája.

Az 1916-os év eseményei végleges fordulatot hoznak publicisztikai munkásságában. A csalódás és a kiábrándulás ekkor válik külső kétségekből belső meggyőződéssé. Augusztus végén a románok erdélyi betörése, majd novemberben a már-már halhatatlannak tetsző uralkodó, Ferenc József halála végképp fölrázta a

közvéleményt. Felbukkant a béke szivárványos álma is, de az antanthatalmak elutasították a tapogatózó ajánlatot. Fenéig kell üríteni a keserűség poharát. A habsburgi temetés, majd az új király, IV. Károly megkoronázása lehetőséget ad a publicista Krúdy-nak, hogy újragondolja nemcsak az Osztrák-Magyar Monarchia kiegyezéstől számított fél évszázadát, hanem az egész magyar 19. század sikertelen reformokból, végig nem vitt forradalomból, elveszített függetlenségi háborúból, majd egyes társadalmi rétegek és nemzetiségek kárára megkötött különalkuból álló, a nemzetet csődbe sodró, még nem sejtett újabb forradalmakba vivő történetét. Krúdy nem társadalomtudós, publicisztikai tevékenysége mozgatója a napi megélhetés kényszere. De a mindennapos újságírói robot közben sem kopik írói érzékenysége, beleélő képessége, amellyel mások sorsát akadálytalanul magáévá tudja tenni. Ennek legszebb példája *A búsulóhoz* című cikke.

„Ülj mellém, földönfutó erdélyi testvérem; hadd szorítom meg a kezed, hadd simogassam meg barázdás arcodat, hagyjad, hogy meghallgassam fáradt, vándor szíved dobogását.

Mit is veszítettél el tegnap?

A hazádat?

Hegyeket és völgyeket, templom-csendes erdőket és eldorádói fényességű patakokat, a fárasztó élet látóhatáráról bizalommal integető kis falusi tornyokat és bölcsődalos házikókat?” (Magyarország, 1916. okt. 1.).

Mintha már hazája trianoni véglegességű megsabdálása tudatában vetette volna papírra ezeket a sorokat, melyeket egészen a rendszerváltásig mindig kifelejtettek a sorozatszerkesztők a publicisztikai gyűjteményekből. Ugyanez a meghatottság, a történelem szemtanújának megilletődöttsége vesz erőt rajta, amikor 1916 november-decemberének napjaiban cikksorozatot küldözget Budapestre a császári és királyi gyáspompáról, majd a koronázási eseményekről. Az időt siratja, az elmúlás fájdalmát érzékeli; már tudatában van, hogy ami Ferenc Józseffel sírba szállt, nem fog visszatérni többé, sem a hatalmas államalakulat, sem pedig túlon túl önhitt polgárai életébe. *Az új király sír* — adja a találó címet egyik beszámolójának (Magyarország, 1916. dec. 3.), mintha sejtene, hogy rövidesen egy egész országnak s népének lesz siratnivalója.

Három évvel a háború kezdete után már úgy ír azokról a „különös nyaréjszakát” megelőző időkről, mint amelyek a történelem előttről integetnek vissza. A romlás, a pusztulás jelenségeit rögzíti éles szemmel, pontos tollal. Hallgassuk csak ezt a kifakadást.

„Ha kétszer akkora volna Budapest, mint amilyen, sem férne el kényelmesen benne mostani lakossága.

Ha háromszor drágább és lehetetlenebb volna a megélhetés, a táplálkozás, a ruházkodás, a lakás a városban, akkor sem lakna itt egyetlen emberrel sem kevesebb.

Ha négyszer annyi volna a koldus, a rokkant, az elesett, a nyomorgó: nem lágyulna meg egyetlen szív a városban.

Ha emberhúserért mérnék a fényűzést, a női ruhát, a cipőt, és az ékszert, az sem volna megfizethetetlen.

És ha már egyetlen tisztességes nő és férfi sem volna többé Budapesten, azon sem lehetne csodálkozni 1917-ben, a Vitézség és Gyalázat negyedik esztendejében” (Magyarország, 1917. aug. 19.).

A 17-es év a fenyegető jelzések ideje. Vilmos és Károly, ha nem is nyugodtan, de még ülnek a trónjukon, Oroszthonban ellenben polgári köztársaság alakul. Az eseményre szinte azonnal reagál Krúdy, a *Pesti levelek* sorozatában, ám igazából nincsen tisztában a sorsfordító napok jelentőségével. „Oroszország ismételteti a jól megtanult régi jeleneteket, olcsó, népies hatásokra, görögtűzre és Jókai ragyogó fantáziájára illő eseményeket, anélkül, hogy történelmileg sokkal előbbre jutna, mint a kozákok lázadása óta. A forradalmak ebben az ősi országban nemigen jelentenek történelmi ugrásokat, mint a franciák történelmében” (Magyarország, 1917. márc. 18.). November 7-e után pár nappal azonban már úgy ír a világ sorsát hosszú időre megváltoztató eseménysorról, mint aki a februári forradalom óta eltelt időszakban tisztába jött a lényegével. „Északról világmegváltó forradalmat jelentenek a sürgönyök.” Pesten pedig teljes erkölcsi kimerültségbe zuhant mindenki: „a minden képzeletet felülmúló világháború negyedik esztendejében oly csüggedt szárnyú a fantázia, hogy már nem tudja kiszínezni a jövőt”. A város élete kényszerpályán fut, a kávéházakban kalandorok hazudoznak, hadiszállítók panamáznak, a bankárok feleségei pedig ugyanolyan műveletlenek, mint férjeik meggazdagodása előtt. „Közeleg a béke Lenin útján”, írja le a szovjet népvezér nevét, ám valójában még nincsen tisztában az eljövendő hónapok jelentőségével (*Novemberben 1917-ben*, Magyarország, 1917. nov. 11.).

Ekkor már a 48-as, függetlenségi eszmékre építő Magyarország című napilapon kívül rendszeresen ír a radikálisan polgári szemléletű Dél Hírlapba. A *Pesti levelek* hetente jelentkező cikksorozata mellett új szériát indít *Fehér napló* felcímmel a másik újság számára. 1917 szeptemberében jelenik meg első írása a Lázár Miklós szerkesztette lapban, s nem telik bele néhány hónap, a budapesti királyi ügyészség levélben figyelmezteti a felelős szerkesztőt Krúdy egyik mondatának veszedelmességére, amely szerintük „bűncselekmény elkövetésére burkolt felhívást tartalmaz” (vö. Krúdy Zsuzsa: i. m. 40.). Az inkriminált mondat ekképpen hangzik: „Mezítlbas gyermekek lopták ki a téli járókelők bundájából a zsebkendőket, mint Londonban a múlt században: a sötétség, a hideg kripta lehelete áramlott végig esténként a városon, mert senkinek sem jutott eszébe felgyújtani a városházát” (*Bárczy*, Déli Hírlap, 1918. febr. 2.). Ahogy mélyül a válság, úgy élesedik a publicista hangja, amint közeledik az összeomlás, a befejezhetet-

lennek hitt háború utolsó napjai, úgy radikalizálódik írói szemlélete. Ekkortájt születnek azok a cikkei, amelyek a szocializmus korszakában újra meg újra kiadott, megbízható antológia-darabokká lettek. Nem készült az őszirózsás forradalomról vagy a Tanácsköztársaságról olyan kortörténeti szöveggyűjtemény, amely nélkülözne volna Krúdy ekkor született cikkeit. Megrajzolta a forradalmas átalakuláson végigszáguló ország alakítóinak arcképcsarnokát. Kicsik és nagyok mind a tollára kerültek. Károlyi Mihály és Kun Béla ugyanúgy, mint a mellékszereplők (Hock János, Kunfi Zsigmond, Garami Ernő, Weltner Jakab és mások). Tervezi e cikksorozat kötetbe gyűjtését (*Magyar Köztársaság Almanachja*), ötletéből azonban csak hetven évvel később lesz valóság.

Tudósítás az arcvonalból — mondhatjuk 1918-as őszi hírlapírói teljesítményére. Ahogy két évvel korábban, úgy most is ott van az események sűrűjében, ahol épp a történelem fordul. Csakhogy amíg 1916-ban egy elaggott monarcha és egy nem kevésbé korhadt monarchia végnapjainak lehetett szemtanúja, 1918-ban az új útra lépő ország forradalmas óráit követheti nyomot. Jelen van az Astoriában — hol jó ideig bennlakó —, amikor megalakul a Nemzeti Tanács. Elkíséri Károlyit Kál-Kápolnára, az első magyarországi földosztásra. Ez utóbbi már 1919-ben történik.

A sorsfordító 19-es év Krúdy pályafutásán is mély nyomot hagy. Tóth Árpád az új vörös istenről írt verset, Kosztolányi — önként! — jelentkezett Marx főművének, *A tőkének* a lefordítására, Korda Sándor a kommunista szellemű filmgyártást szervezte, s hosszasan lehetne még sorolni, kit és miként fordított ki addigi életéből a gyökeres politikai változás. Krúdy semmiféle tisztséget nem vállalt a Tanácsköztársaság idején (a Néplap segédszerkesztői feladatkörét még február elején kapta meg). Csupán szembenézett korábbi énjével, ám ezt olyan mélyen és őszintén tette, mint kevesen abban az időben. Üssük föl *A gyalogúton* című írását a Magyarország 1919. április 9-i számában:

„Mít sajnáljak a tegnapi életemből?

Sajnáljam tán az ékszereket, amelyek másoké voltak?

(...)

Sajnáljam tán a palotákat, a kerteket, a kastélyokat, amelyek mellett idegenül elhaladtam, mint utazó az alvó városon át, amelyről az utazási könyvek az írják, hogy benne a legszebb nők laknak?

(...)

És miért búsulnék az egész elmerült világ után, amelynek fogatairól sár freccsent a kabátomra, páholyaiból elutasítóan fénylett a fülbevaló és a szem, magosan repülő paradicsommadarai legfeljebb a kalapomat szemetettk be; dologtalan gazdagsága, bankár-elbizakodottsága, seregély-ostobasága, tétlen parfümje, bágyadt selyme, aluszékony közömbössége, másvilágból való gögje, cudar gúnnya, bitang nemtörődömsége, ledér rafináltsága és agya-

lányult röheje: — mindig csak erre a napra, a maira s a következőkre, a megaláztatásra, a proletárpofonra látszott várakozni?

(...)

Miért sajnálnám a tegnapi Pestet, a zsebmetsző, sajtuszagú ocsmány Pestet, minden érdemes fiához perfid, bűneiben a kivégzésre megérett régi Magyarországot — amikor csak amolyan mostohagyermek voltam itt?”

Mégsem válik uralkodóvá publicisztikájában a csalódottság, a kiábrándultság. Lelkesültséggel teli várakozás vezeti tollát. Ez mondatja ki vele a harci jelszóként ható *Új történelmet kell írni* (Magyarország, 1919. ápr. 16.) felszólítását. Ez a lelkesedés viszi április végén Székesfehérvárra, hogy a megyében frissen alakult termelőszövetkezetek munkájáról írjon. Ebből születik a *Fehérvári könyv* című, sokáig lappangó Krúdy-füzet, a Közoktatási Népbiztosság 60 000 példányban kinyomtatott brosúrája, melynek szerzőjét csak 1959-ben azonosította az irodalomkutatás Krúdy Gyulával. Pedig fennmaradt az egykori földművelésügyi népbiztos honorárium-kiutalása, miszerint egyezer korona tiszteletdíjat fizettek munkája fejében a szerzőnek (lásd *Mindenki újakra készül*, III. Akadémiai, 1960, 687.). A füzetben nem szerepel az író neve, így később, a kommün bukása után legalább ezt nem vethették a szemére.

„Az első forradalomban a bitófa alól menekült meg Magyarország.

A második forradalom elhozta neki a gyönyörűséges emberi életet” (*Fehérvári könyv*, Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919, 12.).

Elég egyértelmű állásfoglalás. Ha még tovább olvassuk a riport folytatását, a papok, grófok, bankárok, uzsorások, ostoba törvényhozók, kretén generálisok vádoló hangú bűnlajstromát, azt kell higgyük, rövid idő leforgása alatt Krúdy kommunista lett.

Májusban azonban beáll az újabb fordulat. Elsején még napvilágot lát két politizáló cikke (*Májusi üzenet a gyerekeknek*, *Szegény gyerekek a szigeten*), de azután elhallgat. Néhány politikai szempontból közömbös novellája még megjelenik az *Érdekes Újságban* és a *Pesti Futárban*, de utána semmi. Hihetetlen, de így van: se júliusban, se augusztusban, azon a megint csak sorsfordító nyáron egyetlen sora sem lát nyomdafestéket. Ilyesmi később csak akkor fordul elő, amikor a betegség ledönti a lábáról.

Hol volt, mit csinált Krúdy Gyula 1919 júliusában és augusztusában?

A feleletet egy jóval későbbi írásából kapjuk meg.

Egy tavaszi estén, a kommün első heteiben összetoborozzák az írókat. Egykori vidéki hírlapíró társuk, akit lekezelően csak Bélcsinek emlegettek a viccelődő zsumnaliszták, találkozni óhajtott velük. Krúdynak még hat év múltán is reszket a tolla, amikor arról a kényszerű vendégségről ír. A házigazdát ugyanis teljes nevén Kun Bélának hívják. A diktatúra vezére nem fenyegetőzik, inkább kér és nyájasan ígér. Kóbor Tamás mégis halálfélelemmel ül

be az írókat hazafuvarozó bőrkabátosok mellé az automobilba. Krúdy halkán dörmögi maga elé e nevezetes találkozó után: „No most már mehetünk a Bakonyba (...) öreganyámhoz” (*A bolsi*, in: *A tegnapok ködlovagjai*, Tevan, 1925, 65.).

Valóban elmegy a Bakonyba. Apai nagyanyja, a Várpalotán élő Radics Mária otthona lesz a menedéke egy időre. Mi elől fut? Bűnösnek érzi magát? Félt a felelősségre vonástól? Eszébe ötlik Jókai, aki a Bükkben bujdosott 1849-ben. Átéli és megírja szorongásait. Publikálja is, amint lehet. A *Pesti Futár* szeptember 12-én közli *A bakonyi bujdosó* című, sokáig feledésbe merült őszinte vallomását.

Néhány hét múlva végbemegy az újabb, ezúttal hosszú időre, több mint két évtizedre szóló magyar rendszerváltás. Horthy Miklós november 16-án bevonul a fővárosba. Krúdy aznap publicisztikát jelentet meg a Magyarországbán. „A város — Pest —, a földkerekség leghűtlenebb városa a fővezér lábai előtt hever.” Ilyen felütéssel kezdi, majd mindvégig ebben a bűnbánó hangvételben folytatja írását. „A romlott város bűnei beteltek, hamiskártyázáson érték a forradalmakat játszó fővárost, a kiélt, elégett agyvelejű, tántorgó lábszárú, meggörnyedt hátgerincű Pest a megtért tékozló fiú pózában áll Hungária előtt. Sokat kell felejtetni, sokszor kell bűnbocsánatért litániázni a templomokban, amíg Pest lemorzsolja bűneit szélhámos korából, bár pórul járt ő is mint a csepűrágó, akit a vásáron megverték. A sastoll, amely büszkén, mint megifjodott nemzet jelvénye feltűnik a pesti utcán, azért gerjeszt rémületet, mert a város nem ismeri. Pedig magyarnak a magyartól nem kell félnie” (*Sastoll*, i. h.).

Aztán kiderül, hogy magyarnak a magyartól igenis van félnivalója.

Krúdy Gyula hamarosan irodalmi ellehetetlenülésén fogja ezt tapasztalni. Margitszigeti magányában, második családja megélhetéséért robotolva 1919-20 telén belekezd máig legnépszerűbb, legtöbbször kiadott munkájába. Álomfejtéssel kezd foglalkozni.

Valamennyi idézet
forrása a szövegek első
megjelenési helye.